

Аналізовані президентські дебати є гарним прикладом важливості використання поведінкових підходів у розумінні політичної поведінки. Вони не лише показують раціональні та емоційні аргументи, а й розкривають, як політики маніпулюють емоціями, когнітивними викривленнями та упередженнями для досягнення своїх цілей. Вивчення поведінкових стратегій кандидатів дозволяє глибше зрозуміти, як політики адаптують свою поведінку для впливу на виборців. Це підтверджує, що поведінкові концепції є важливим інструментом для дослідження політичних процесів, оскільки вони допомагають пояснити неочевидні аспекти політичної взаємодії, що виходять за межі суто раціональних аргументів.

Бібліографічний список:

1. ABC News. *Harris-Trump presidential debate transcript*. 2024.
URL: <https://abcnews.go.com/Politics/harris-trump-presidential-debate-transcript/story?id=113560542>
2. Westen, D. *The Political Brain: The Role of Emotion in Deciding the Fate of the Nation*. PublicAffairs. 2008. 495 p.
3. Lakoff, G. *Don't Think of an Elephant!: Know Your Values and Frame the Debate – The Essential Guide for Progressives*. Chelsea Green Publishing. 2004. 143 p.
4. Levitsky, S., Ziblatt, D. *How Democracies Die*. Crown. 2018. 320 p.
5. Kahneman, D., Slovic, P., Tversky, A. *Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases*. Cambridge University Press. 1982. 544 p.
6. Thaler, R. H. *Misbehaving: The Making of Behavioral Economics*. Norton & Company. 2015. 432 p.
7. Shiller, R. J. *Irrational Exuberance*. Crown Business. 2006. 336 p.
8. Lefebvre, V. *Lectures on the Reflexive Games Theory*. Leaf & Oaks Publishers. 2010. 220 p.
9. Nye, J. S. *Soft Power and Great-Power Competition*. Springer Singapore. 2023. 208 p.
10. Singer, P. *Ethics in the Real World: 82 Brief Essays on Things That Matter*. Princeton and Oxford: Princeton University Press. 2016. DOI: 1.037837025e-12.
11. Fisher, R. D., Ury, W. L., Patton, B. *Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In*. Penguin Books. 2011. 240 p.

References:

1. ABC News. *Harris-Trump presidential debate transcript*. 2024.
URL: <https://abcnews.go.com/Politics/harris-trump-presidential-debate-transcript/story?id=113560542>
2. Westen, D. *The Political Brain: The Role of Emotion in Deciding the Fate of the Nation*. PublicAffairs. 2008. 495 p.
3. Lakoff, G. *Don't Think of an Elephant!: Know Your Values and Frame the Debate – The Essential Guide for Progressives*. Chelsea Green Publishing. 2004. 143 p.
4. Levitsky, S., Ziblatt, D. *How Democracies Die*. Crown. 2018. 320 p.
5. Kahneman, D., Slovic, P., Tversky, A. *Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases*. Cambridge University Press. 1982. 544 p.
6. Thaler, R. H. *Misbehaving: The Making of Behavioral Economics*. Norton & Company. 2015. 432 p.
7. Shiller, R. J. *Irrational Exuberance*. Crown Business. 2006. 336 p.
8. Lefebvre, V. *Lectures on the Reflexive Games Theory*. Leaf & Oaks Publishers. 2010. 220 p.
9. Nye, J. S. *Soft Power and Great-Power Competition*. Springer Singapore. 2023. 208 p.
10. Singer, P. *Ethics in the Real World: 82 Brief Essays on Things That Matter*. Princeton and Oxford: Princeton University Press. 2016. DOI: 1.037837025e-12.
11. Fisher, R. D., Ury, W. L., Patton, B. *Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In*. Penguin Books. 2011. 240 p.

DOI 10.31558/2617-0248.2024.9.16

УДК 323.13:94:327.5+351.746

ЕКСПЛУАТАЦІЯ ПАМ'ЯТІ І ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА В ФОКУСІ ТЕОРІЇ МЕМОРІАЛЬНОЇ ІНДУСТРІЇ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-9373-5111>

Петраков М. О., к. і. н., докторант Південноукраїнського національного університету імені К. Д. Ушинського

Текст представленої статті аналізує взаємозв'язок між пам'яттю, історією та політикою. Стрімкий розвиток меморіальних студій підкреслює актуальність дослідження колективної та індивідуальної пам'яті. Мета дослідження полягає у аналізі взаємозв'язку між пам'яттю, історією та політикою, особливо в контекстах використання історичного ревізіонізму авторитарними режимами для

©Петраков М. О., 2024

легітимізації їхніх дій. Висвітлюється значення культурної пам'яті та її дослідження в академічних колах, що дозволяє глибше розуміння методів і теорій аналізу спогадів та історії, включаючи вплив на міжнародні відносини. Автор розглядає методи, які включають цензуру та освітні програми, що спотворюють історію з метою підкріплення влади та створення образу захисника від зовнішніх загроз. Важливість культурної пам'яті і її дослідження у академічних колах підкреслюється як засіб для глибшого розуміння цих процесів та їх впливу на міжнародні відносини. Автор звертається до аналізу дослідження Кеті Сталлард, яке фокусується на Китаї, Росії та Північній Кореї, висвітлюючи, як уряди цих країн використовують маніпуляції для переписування історії з метою зміцнення своєї влади та формування національної ідентичності. Теорія культурної пам'яті Мориса Хальбвакса і дослідження Астрід Ерлл, на думку автора, допомагають розширити розуміння взаємодії нарративних та ненаративних форм пам'яті та їхній емоційний вплив на сприйняття історії. Ерлл розробляє розуміння різних аспектів і рівнів пам'яті, включаючи індивідуальні та колективні, і досліджує механізми, через які вони відтворюються. Проаналізована концепція Аляйди та Яна Ассманів розрізняє комунікативну та культурну пам'ять, де перша передається усно і охоплює особисті спогади, а друга ритуалізована і виражена через символи та ритуали, що формують колективну ідентичність. Вони також розглядають динаміку між забуванням і пригадуванням у культурі. Історичні випадки знищення культурних архівів розглядаються як мнемотехнічні механізми для забезпечення домінування певних знань. Спалення бібліотек та книгопалення постають прикладами конфлікту між пам'яттю та розумом. Висновок дослідження підкреслює необхідність захисту інтелектуальної спадщини, особливо у контексті політичних змагань та культурної динаміки, що вимагає усвідомленого збереження і захисту історичної пам'яті від маніпуляцій і спотворень.

Ключові слова: політика пам'яті, історична політика, маніпуляція, авторитарні режими, історичний ревізіонізм, культурна пам'ять, політичні процеси, міжнародні відносини

Petrakov M. O., Exploitation of memory and historical politics: focus on the theory of the memorial industry

This article analyzes the relationship between memory, history, and politics. The rapid development of memorial studies emphasizes the relevance of the study of collective and individual memory. The purpose of the study is to analyze the relationship between memory, history, and politics, especially in the context of the use of historical revisionism by authoritarian regimes to legitimize their actions. The importance of cultural memory and its research in academic circles is highlighted, allowing for a deeper understanding of methods and theories of analyzing memories and history, including the impact on international relations. The author examines methods, including censorship and educational programs, that distort history to reinforce power and create an image of a defender against external threats. The importance of cultural memory and its study in academic circles is emphasized as a means to better understand these processes and their impact on international relations. The author analyzes Katie Stallard's research, which focuses on China, Russia, and North Korea, highlighting how the governments of these countries use manipulation to rewrite history in order to strengthen their power and shape national identity. According to the author, Maurice Halbwachs' theory of cultural memory and Astrid Erll's research help to expand the understanding of the interaction between narrative and non-narrative forms of memory and their emotional impact on the perception of history. Erll develops an understanding of the different aspects and levels of memory, including individual and collective, and explores the mechanisms through which they are reproduced. The concept of Alyda and Jan Assman distinguishes between communicative and cultural memory, where the former is transmitted orally and encompasses personal memories, and the latter is ritualized and expressed through symbols and rituals that form a collective identity. They also consider the dynamics between forgetting and remembering in culture. Historical cases of the destruction of cultural archives are seen as mnemonic mechanisms to ensure the dominance of certain knowledge. The burning of libraries and book burning are examples of the conflict between memory and reason. The conclusion of the study emphasizes the need to protect intellectual heritage, especially in the context of political competition and cultural dynamics, which requires conscious preservation and protection of historical memory from manipulation and distortion.

Keywords: memory politics, historical politics, manipulation, authoritarian regimes, historical revisionism, cultural memory, political processes, international relations

Історія вразлива для експлуатації. Пам'ять піддається фальсифікації. Те, що запам'яталося, і те, що забулося, є результатом ретельного історичного керування, підкреслення та стирання. Дослідження взаємозв'язку між пам'яттю, історією, ідеологією та політикою збагачує науковий аналіз та дозволяє виявляти, як пам'ятають в різних країнах, як закони пам'яті відрізняються між країнами та як спогади про минулі події інтерпретуються в різних публічних дискурсах, які впливають на міжнародні відносини.

Аналіз спектру прикрашених казок, інформаційно-психологічних операцій (ІПСО), і відвертої брехні, які авторитарні режими розповідають своїм громадянам, щоб легітимізувати своє правління та виправдати свої дії сьогодні є важливим. Висвітлюючи способи, за допомогою яких минуле цілеспрямовано продукується в пролозі для політичного контролю, дослідники пропонують докази актуальної потреби розуміння, як автократи виробляють і маніпулюють спогадами про минуле, оскільки такий історичний ревізіонізм має реальний вплив на життя людей і міжнародні відносини. Студії з дослідження соціальної та національної, історичної, культурної, колективної, сімейної, індивідуальної пам'яті стали однією з найпопулярніших галузей соціогуманітарного знання. Дослідження культурної пам'яті тут відіграють інтегративну роль, пропонуючи найбільш широкі можливості з пошуку та дискутування теоретичних і методологічних стандартів нової інтердисциплінарної ініціативи, що вже зараз поєднує істориків, філологів, істориків культури, літератури, медіа. Про стрімкий розвиток меморіальних студій свідчить видавничий проєкт спеціального журналу «Memory studies», розробки конкретно-тематичних сюжетів, публікації хрестоматій та антологій теоретичних текстів з дослідження пам'яті [16; 28], низка дисертаційних досліджень з проблем колективної пам'яті, наприклад, В.Л. Жадька, К.В. Кислюка, Г.Г. Грінченка [6; 7; 4]. Поряд з колективними монографіями виданих під редакцією Е. Калдікотт і А. Фукс [17], Х. Родрігеса і Т. Фортъє [18], П. Боєра та Дж. Вертча [22], П. Меусбургера, М. Хеффермана та Е. Вундера [15], А. Ерла та А. Рігні [21], Н. Ханенко-Фрізен і Г. Грінченко [26] узагальненню теоретико-методологічних засад сучасних cultural memory studies присвячені індивідуальні монографії – В. О. Жадько, Г. Г. Грінченко [5; 11] та ін. Проблематика культурної соціальної пам'яті досліджується в авторських публікаціях В. Масенко [9], Г. Грінченко [3], О. Кісь [8], Ю. Стасевич [10], К. Сталлард [27] тощо.

Автори досліджують конкретні типи меморіальних політик, механізми маніпуляції історичною пам'яттю. Наприклад, політичний аналітик Кеті Сталлард в праці «Танці на кістках: історія та влада в Китаї, Росії та Північній Кореї», виданій в 2022 р. досліджує, як авторитарні адміністрації маніпулюють історією, щоб раціоналізувати своє правління та, у свою чергу, залишатися при владі. Авторкою пропонуються три тематичні дослідження Китаю, Північної Кореї та Росії, щоб розкрити способи, за допомогою яких режими цих країн кооптують, спотворюють і змінюють минуле для задоволення своїх політичних потреб та інтересів. Ґрунтуючись на звітах із перших вуст і дослідженнях у цих країнах, Сталлард перевіряє, як уряди в Пекіні, Пхеньяні та Москві переосмислюють історичні факти за допомогою обмежувальних законів про пам'ять, цензури, шовіністських педагогічних програм і обмежених історичних досліджень, щоб задовольнити свої теперішні потреби та забезпечити своє майбутнє. Праця демонструє способи, за допомогою яких ці режими видають себе як герої та патріоти, захищаючи свою батьківщину від зовнішніх ворогів. Авторка досліджує політичну корисність (пере)формування народної пам'яті шляхом нагадування громадянам про їхню попередню боротьбу з іноземними агресорами та загарбниками, детально розглядає суворий юридичний контроль та обмеження, накладені на осіб, які піддають сумніву ці фальсифіковані та фанатичні історичні нарративи. Розпалювання історичної образи та перебільшення ворогів через такі ультранационалістичні переосмислення історії є завданням режимів, щоб узаконити своє існування та звинуватити сторонніх у внутрішніх труднощах.

Між тим початок розвитку концепту культурної пам'яті пов'язують з широко відомими сьогодні ідеями Мориса Хальбвакса, щодо соціальної зумовленості індивідуальної пам'яті, пригадування та забування, протистояння історії та пам'яті, маніпулювання образами пам'яті з легітимізаційною метою тими чи іншими соціальними групами. Значий внесок у меморіальні студії зробила німецька дослідниця Астрід Ерлл, яка запропонувала комплексне визначення культурної пам'яті як взаємодії сучасного з минулим у певних соціокультурних контекстах, що дозволяє досліджувати в тому числі ненаративні (візуальні, слухові, тілесні) форми пам'яті [19]. Наприклад, М. Погачар, в праці «Мікрофон у люстрі: як таємний запис збуджує мнемонічну уяву та впливає» аналізуючи вплив запису слов'янської хорової пісні, зроблений в 1941 р. під час фашистської окупації, вказує, що «музика має здатність конденсувати минуле і посилювати афективну мнемонічну уяву минулого, незалежно від його опосередкованої форми» [25]. Отже, погодимося, що дослідження ненаративних форм пам'яті дозволяє не лише краще «читати» історію, але й відтворювати процес її «відчуття», «розуміння». Внеском А. Ерлл, стало обґрунтування 1) вимірів, 2) рівнів, 3) засобів пам'яті. Визначаючи *виміри пам'яті*, авторка запропонувала виходити з антропологічно-семіотичного розуміння культури, що охоплює соціальні (відносини, інституції), матеріальні (артефакти, медіа), ментальні (культурно визначені шляхи мислення) аспекти, і надає можливість застосування концепту культурної пам'яті як оптимального для дослідження соціальної, матеріальної, ментальної пам'яті. Що стосується *рівнів пам'яті* – індивідуальної (когнітивної) та колективної (публічний, медійний) – то їхня дихотомія пояснюється дихотомією відмінних концептів культури: 1) культури як суб'єктивної категорії – сукупності соціально зумовлених індивідуальних спогадів, і 2) культури як колективного публічного феномену, патерну публічно доступних символів, об'єктивованих в суспільстві [24]. Під *засобами пам'яті* (пригадування) А. Ерлл розуміє механізм згадування, аналіз якого визначає: що (факти, дати) і як (обсяг, контекст, наприклад, як «міфічної події», «частини політичної історії», «травматичний досвід» тощо) пригадується. Відтак, історія розглядається як окрема форма культурної пам'яті, а історіографія як специфічний її медіум [2, с. 11; 19].

Дослідженню культурної пам'яті присвячені праці німецьких дослідників Аляйди та Яна Ассман [1]. Теорія *kulturelle Gedächtnis*, представлена в працях Аляйди та Яна Ассман спирається на розрізнення 1) пам'яті комунікативної, усної, реалізованої в повсякденній комунікації в процесі міжпоколінної взаємодії, де уявлення кожного є суб'єктивним, залежним від його обізнаності і сприйняття; і 2) пам'яті культурної, явленої в символічній культурній об'єктивації. В праці «Коллективна пам'ять і культурна ідентичність» Ян Ассман запропонував одне з перших визначень культурної пам'яті в значенні «притаманний кожному суспільству і кожній епосі набір текстів, зображень і ритуалів, які постійно використовуються і через «підтримання» яких певна група людей стабілізує та передає далі власне бачення себе самої; це колективне знання про минуле, на якому група засновує усвідомлення власної єдності та своєрідності» [12, с. 5]. Культурна пам'ять відрізняється від комунікативною дистанцією від сучасності і фокальними точками (точками фіксації), пам'ять про які підтримується за посередництвом культурних форм (тексти, ритуали, пам'ятні календарні дати) й інституціалізованих типів комунікації (громадські свята, публічні заходи, промови, образи, символи), які Ян Ассман визначає як «фігури пам'яті», які в повсякденній комунікації утворюють «острівці минулого» – місця іншої темпоральності тимчасово припиненого часу [13, с.129]. За *змістом*, комунікативна пам'ять – це історичний досвід в межах індивідуальних біографій, а культурна пам'ять – це міфічна первісна історія, події абсолютного минулого; за *формою* комунікативна пам'ять – неформальна, природна, виникає в процесі взаємодії і пов'язана з повсякденністю, а культурна пам'ять – ритуалізована, з високим рівнем формалізації; за *засобами* організації комунікативна пам'ять – це живі спогади, досвід і усні розповіді, а культурна пам'ять – це усталені об'єктивації в символічному кодуванні-інсценуванні в слові, образі, танці тощо; за *структурою часу* комунікативна пам'ять – охоплює події 80-100 років в 3-4 покоління, і зсувається разом із сучасністю, а культурна пам'ять – охоплює абсолютне минуле з міфічною давниною; за *носіями* комунікативна пам'ять – неспецифічні учасники групи, що пам'ятає, а культурна пам'ять – експерти, охоронці/носії традиції.

В докторській роботі Аляйди Ассман «Простори спогадів. До культурного конструювання часу і ідентичності», яка представлена монографією «Простори спогадів. Форми та трансформації культурної пам'яті» 1999 року, три частини: Функції; Медіі; Накопичувачі. В першій частині – «Функції» разом із поясненням відмінності між пам'яттю «ars» (пам'ять як сховище, зберігання, знання) і «vis» (пам'ять як процес пригадування) авторка вводить поняття «модусів спогаду» – накопичувальної (аккумулятивної) та функціональної пам'яті, де перша є аморфною масою невикористаних спогадів – «депопуляризованих реліктів», а друга – є аксіологічно спрямованою, що породжує смисл і орієнтує на майбутнє. Порівнюючи їх, А. Ассман вказує, що накопичувальна пам'ять за *змістом* передбачає вихід за межі сучасності, тоді як функціональна – базує сучасне на певному минулому; за *структурою часу* накопичувальна пам'ять анахронічна, двочасова, де відчутна контрпрезентаційність: «вчора» є поруч із «сьогодні», водночас функціональна – діахронічна, де «вчора» є умовою «сьогодення»; за *формою* накопичувальна пам'ять базується на автономії документів і недоторканості текстів, а функціональна – на селективному відборі фактів спогадів з метою їх стратегічного використання; за *посередниками та інституціями*, які *долучаються до процесу*, накопичувальна пам'ять використовує можливості літератури, мистецтва, науки, тоді як функціональна – колективні ритуали колективної публічної дії, при цьому носіями першої є індивіди, а другі колективні суб'єкти дії. Ассман прагне продемонструвати зв'язок накопичувальної (неживого, депопуляризованого «латентного резервуару») та функціональної (стратегічної) пам'яті через процес деконструкції ідентичності, який вимагає перосмислення цінностей та орієнтирів майбутнього розвитку. Ассман вказує на взаємозалежність пригадування та забування з перспективи існування *канону* (втілення живої редуційної пам'яті, що підтримує відповідну ідентичність шляхом селективного відбору фактів через відбір текстів, місць, міфів тощо) та *архіву* (інституції, що уособлює пам'ять-референцію, містить конрверсійні артефакти і є балансом обмежувальному руху живої пам'яті). Архів, який теж має механізми вилучення і теж не є всеосяжним, зберігає те, що було забуте, те, що вже чи ще непотрібне. Канон як активний та архів як пасивний складники пам'яті зафіксовані в інституціях, які не є ізолятами, а є сполученими судами. Так, ліквідація інституцій функціональної пам'яті призводить до зростання значення спогадів, зростання активності конрверсійності суспільної дискусії, звинувачень та захисту, де «спогад стає складовою формування індивідуальної та колективної ідентичності й ареною як конфлікту, так і ідентифікації» [1, с. 24]. З іншого боку, посилення в суспільстві інституцій функціональної пам'яті обумовлює знебарвлення, вицвітання індивідуальних спогадів, що є проявом організації *процесу забування, селекції спогадів*, які використовує певна група для вкорінення єдиного *стандарту (канону) колективної пам'яті*.

Мнемотехнічний механізм організації забуття для забезпечення безперечності канону історично проявлявся в ліквідації архівів – бібліотек, що було механізмом трансформації культурної спадщини:

- знищення бібліотеки в Єгипетській Александрії, що містила сотні тисяч сувоїв і текстів з усього тодішнього відомого світу (або під час завоювання Юлієм Цезарем в 48 році до н. е., або під час правління імператора Теодосія I у 391 році, або під час нападу мусульман під проводом Халіфа Омара у VII столітті);

- «Велика гар» середини XVII століття, коли патріарх Нікон, намагаючись уніфікувати обряди Російської православної церкви з грецькими, ініціював ряд реформ, які викликали розкол у церкві

і виправлення церковних книг відповідно до грецьких зразків, що призвело до знищення багатьох стародавніх книг, які вважалися «еретичними»;

– «Велика гар» часів Культурної революції в Китаї (1966-1976), коли за наказом Мао Цзедуна, було знищено мільйони книг та мистецьких творів, які вважалися «феодальними», «буржуазними» або «ревізійністськими»;

– «Акція проти «ненімецького» духу в 1933 р.», оголошена Головним управлінням преси та пропаганди Німецького студентського союзу, яка завершувалася «чисткою вогнем», внаслідок якого 10 травня відбулося спалення книг написаних єврейськими, комуністичними, соціалістичними, анархістськими, ліберальними авторами. Йозеф Геббельс виголосив промову: «Ні декадансу та моральній корупції!... Я піддаю вогню твори Генріха Манна, Ернста Глезера, Еріха Кестнера». Чорні списки... варіювалися від Бебеля, Бернштейна, Пройсса і Ратенау через Ейнштейна, Фрейда, Брехта, Цвейга, Ремарка, Гессе. Каталог пішов досить далеко назад, щоб включити літературу від Гейне і Маркса до Кафки» [14, с.325].

Конфлікти пам'яті та знання, як звертає увагу А. Ассман – є стародавніми, так в діалозі «Федр» Платон визначав: «те, що глибоко засіло в пам'яті, не завжди відповідає нормам розуму та емпірики»; в одній з сатири римського поета 1 ст. н.е. Авла Персія Флакка (Aulus Persius Flaccus) знаходимо: «Я виб'ю в тебе з голови ці бабині казки!»; в середині XVII ст. теолог Томас Браун написав, що «знання здобувається через здатність забувати: якщо ми прагнемо здобути ясні та ґрунтовні істини, треба позбутися багато з того, що засіло в наших головах»; а далі, за доби Ренесансу, маніфестом принципової дисоціації духу та пам'яті стає роман «Дон Кіхот», де віддзеркалена «ворожість» між розумом та пам'яттю часів епохи Просвітництва, приниження пам'яті в ім'я розуму, інновації, прогресу» [1, с. 21]. Ассман, посилаючись на Гаральда Вайнриха, констатує, що «відтоді (з часів Просвітництва), «ми всі не трохи не соромлячись, маємо погану пам'ять, натомість на слабкість розуму скаржимося рідше» [29; 1, с. 21].

Конфлікти та кризи пам'яті описує Райнгард Козеллек як наслідки відокремлення сучасності від минулого, коли зі зміною поколінь, втратою живих свідків постає «чисте минуле, позбавлене досвіду... і коли з відмиранням спогадів дистанція збільшується і змінюється якісно... Починають говорити документи, доповнені картинами, фільмами, меморіалами» [20, с. 117].

Так, в першій частині праці А. Ассман «Функції», авторка досліджує проблеми секуляризації пам'яті, досліджуючи різницю та зв'язок мистецтва пам'яті (memoria) як обов'язку нащадків вшановувати пам'ять померлого (pietas) і як увічнення через розголос слави (fama) та як історії. Традиція вшановування пам'яті померлих як інституту колективної поминальної трапези, турботи про померлих, піклування про долю померлого через розвиток індустрії спасіння і допомоги бідним, церквам тощо, а також через увічнення імені, яке вносилося в святкову літургію і забезпечувало взаємність меморіальних послуг існувала до XVIII століття, доки не відбулися зміни у визначенні суб'єкта права, за яким правовий суб'єкт після смерті перестає існувати, що одночасно, супроводжувалося культурними змінами про обов'язок людей «дати спокій» померлим, що мають бути поховані, інакше вони порушують спокій живих. Тобто встановлюється культурне табу – мнемонтехніка згадування, але зі збереженням пієтету (благочестя) шляхом збереження вшанування пам'яті померлих – фамі (поголосу). Творець фамі – поет – має завдання – сприяти славі померлої людині через сучасників і обезсмертити його ім'я для його нащадків. Так, поетичні твори, храми слави та пам'ятники, а згодом музеї, стають визнаною основою виняткового безсмертя імені «небайдужого», який дбав про поетів – ковалів слави. «якщо фамі зорієнтована в майбутнє й звернена до нащадків, які повинні протягом довгого часу зберігати подію, визначену як незабуття, то пам'ять звернена в минуле; вона йде забутими слідами й реконструює свідчення, важливі для сучасності. Цей інтерес до історії як довідки про власне походження й особистість з'являється ще до появи національних держав у XIX столітті. Уже в епоху Ренесансу виникає кон'юнктура придворної історіографії та династичного історіописання... Професійним хроністам було доручень легалізувати владні домагання за допомогою нового диспозитива письма» [1, с. 55-56]. Важливе місце в першій частині твору Ассман відведено аналізу «сестринській парі Memoria та Imagination», де Imagination є чуттєвою силою, сприйняттям, першою фазою (take in), яке переходить на рівень пам'яті за умови чи то стрімкого перебігу сприйняття, чи то його інтенсивного повторення й подальшого входження у звичку, тоді як Memoria є справжньою силою збереження (storage), коли позачасовий спогад зберігається у сховищі пам'яті, коли виникає час та мова. Водночас, взаємодія Memoria та Imagination відбувається в фазі повернення (retrieval) як повернення та унаочнення в уявленні; чуттєве сприйняття повертається як повторно пережитий спогад, це активний «чоловічий», за Ассман, бік уяви. На цій фазі генерується нова емоція, створюється «вторинне теперішнє». Така трифазова модель змінює розуміння пам'яті як сховища (скриня – «thesaurus» – «скарбниці» пам'яті – «агса» – ковчег), оскільки відбувається пригадування і переписування оригіналу. Водночас, зворотній «жіночий», за Ассман, бік уяви проявляється в такій формі спогаду як анамнеза, яка є пасивною, рецептивною, містичною, коли спогад не активує травму, а лікує, оскільки очищений від сліду часу і від суб'єктивних та активних рис уяви [1, с. 113-117].

Аналізуючи два модули спогаду – функціональну і накопичувальну пам'ять

А. Ассман зазначає на розрізненні понять «історія» та «пам'ять» ще у Ф. Ніцше, який в роботі «Про користь та шкоду історії для життя» вдався до протиставлення пам'яті, дружньої до життя, і історії, ворожій

до нього, оскільки історія концентрується на «пригадуванні», коли кожен народ потребує визначення руху до майбутнього потребує «свідчень про минуле» опиняється під тиском минулого. Історія у Ніцше – баласт, що втратив характер базового спостереження. Через тягар історії жива пам'ять втрачає провідні функції – «енергію поривання й формотворчу проекцію ідентичності» [1, с. 142]. На думку М. Альбвакса до згасання спогадів призводять політичні зміни: розпад групи ліквідує «колективну пам'ять». Тому в теорії пам'яті Альбвакса немає місця для помилкових і дисфункціональних спогадів: «Історичний світ схожий на океан, до якого вливаються віс часткові історії... Історію можна уявити як універсальну пам'ять людського роду. Натомість універсальної пам'яті не існує...». Альбвакс відмежовує колективну пам'ять від пам'яті в історичні науки, наголошуючи, що : 1) колективна пам'ять зміцнює особливі риси й тривалість групи, тоді як історичні пам'ять не має функції підсилення ідентичності; 2) колективна пам'ять так само, як і групи, з якими вона пов'язана, завжди існує в багатьох проявах, тоді як історична пам'ять, яка конструює інтегративну рамку для багатьох історій, існує в одинці; 3) колективна пам'ять надовго стирає хміни, тоді як історична спеціалізується саме на них.

Водночас, А. Ассман зазначає, що на її думку поляризація історії та пам'яті, як і їхнє ототожнення не може задовольняти, а тому вона пропонує розглядати історію та пам'ять як два модули спогаду, що не мають витіснити один одного. *Функціональну пам'яттю* вона пов'язує з «населеною пам'яттю» (пов'язана з носієм, групою, інституцією; налагоджує місток між минулим, сучасністю, майбутнім; діє вибірково, згадуючи одне і забуваючи інше; забезпечує цінності, з яких формується профіль ідентичності і норми літ), тоді як *накопичувальну пам'ять (резервуар майбутньої функціональної пам'яті)* вона пов'язує з *депопулізованою пам'яттю* (пориває з носієм; радикально відмежовує минуле від сучасності й майбутнього; зацікавлена в усьому; все однаково важливе; з'ясує істину, оминаючи цінності та норми). Індивідуальна пам'ять конституюється на різних рівнях, утворюючи різні смислові (ре)конфігурації, звертаючись до накопичувальної пам'яті як до ресурсу з яким співвідноситься вітальний досвід і через який функціональна пам'ять пристосовується, конституюючи смисли. Завданням функціональної пам'яті є *легітимація* (альянс між владою та пам'яттю, коли влада ретроспективно легітимізує себе й перспективно себе увічне); *делегітимація* (переможці перебирають і забувають історію; проявляється критично-руйнівна функціональна пам'ять); *відмежування* (всі засоби профілювання ідентичності).

В розділі «Медії» А. Ассман розглядає метафорику спогаду (метаформи письма, метафори простору, часові метафори пам'яті), письмо як засіб увічнення та підмурок пам'яті, реконструктивні можливості образної пам'яті, значення символу в та архетипів, написи на тілі як стабілізатори спогаду (символу, травми, афекту), місця пам'яті (місця поколінь, сакральні місця, міфічні ландшафти, в яких відсувається присутність Бога, або «розмічені тотемами», де «простір постає священним текстом», могильні та травматичні місця).

Останній розділ книги А. Ассман – «Накопичувачі» – присвячено архівації (проблемам консервації пам'яті та екології культури, симуляції пам'яті та пам'яті як скарбу – «залишків світу», «енциклопедії мертвих»). Тут, починаючи зі визначення етимології слова «архів» (від грець. «arche» – «початок», «виток», «панування», а також «влада» та «установа») Ассман підкреслює двозначність слова, і його зв'язок із «commencement» і «commandment» («початок» і «наказ»), тобто зі словами, які вказують на інститут охоронців, що охороняють закон, зберігають його в пам'яті й тлумачать, адже архів із самого початку поєднаний із письмом, збереженням, бюрократією, управлінням. Архіву, як пам'яті історії передують архів як пам'ять влади, де останній формується із заповітів, свідоцтв, документів, що мають характер доказів домагань влади, майна, походження. Отже, архів постає засадничою політичною інституцією, де не може бути політичної влади без контролю за архівами, без контролю за пам'яттю [1, с. 361]. Адже, контроль за архівом є контролем за пам'яттю. Ассман звертає увагу, що тоталітарні режими звужують накопичувальну пам'ять на користь функціональної, обмежуючи доступність до джерел, де архівні фонди становлять таємницю. Водночас, демократичні режими, архіви відкриті і кожен сам обирає джерело, з якого черпає, і з яким співвідносить власну функціональну пам'ять, самостійно формуючи індивідуальну стратегію поведінки та самоідентифікації.

Відтак, проведене дослідження підтверджує, що пам'ять може бути інструментом політичної влади, використовуваною для легітимації дій урядів та формування національної ідентичності через контрольоване представлення історії. Проведений аналіз академічних досліджень у вивченні культурної пам'яті дозволяє глибше зрозуміти і критично оцінити вплив історичного нарративу на суспільну свідомість та міжнародні відносини. Очевидним також є необхідність інтердисциплінарного підходу до аналізу пам'яті, що об'єднує фахівців різних галузей для розуміння її складності та впливу на сучасність, а також для подальшого дослідження механізмів, які дозволяють урядам маніпулювати пам'яттю для досягнення політичних цілей. Важливою є також розробка стратегій для збереження об'єктивності історичної науки в умовах політичного тиску.

Бібліографічний список:

1. Ассман А. Простори Спогаду. Форми та трансформації культурно пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2012, 440 с.
2. Грінченко Г. Das kulturelle Gedächtnis в сучасних дослідженнях пам'яті / Ассман А. Простори Спогаду. Форми та трансформації культурно пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2012, С. 9-12.
3. Грінченко Г.Г. Колективна (Соціальна) пам'ять: критика теорії та методу дослідження. Схід- Захід: Історико-культурологічний збірник. Х.: Тов «НТМТ». 2009. Вип.13-14. С. 11-24.
4. Грінченко Г.Г. Українські остарбайтери в системі примусової праці Третього Райху: проблеми історичної пам'яті : автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.01.06 : спец. «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни». К., 2011. 40 с.
5. Жадько В.О. Історична пам'ять в розвитку духовності особистості (соціально-філософський аспект). К.: Ніка-Прінт, 2006. 480 с.
6. Жадько В.О. Історична пам'ять у системі духовного світу особистості сучасного українського соціуму (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. ... д-ра філос. наук.: 09.00.03 : спец. «Історія філософії». К., 2007. 36 с.
7. Кислюк К.В. Українська історіографія як феномен культурної пам'яті : автореф. дис. ... д-ра культурології: 26.00.04 : спец. «українська культура». Х., 2009. 38 с.
8. Кісь О. Колективна пам'ять та історична травма: теоретичні рефлексії на тлі жіночих спогадів про Голодомор. У пошуках власного голосу: Усна історія як теорія, метод, джерело. 36. Наук. ст. / За ред. Г.Г. Грінченко, Н. Ханенко-Фрізен. Х.: ПП «ТОРГСІН-ПЛЮС», 2010. С.171-191.
9. Масненко В. Історична пам'ять як основа формування національної свідомості. Український історичний журнал. 2002. №5. С. 49-62.
10. Статевич Ю. Концепція культурної пам'яті Яна та Алейди Ассман як основа для подальших досліджень, пов'язаних із проблематикою культурної пам'яті. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2011. № 9(220).Ч.11. С. 69-74.
11. У пошуках власного голосу: Усна історія як теорія, метод та джерело. 36. наук. ст. / За ред. Г. Грінченко, Н. Ханенко-Фрізен. Харків: ПП «ТОРГСІН ПЛЮС», 2010. 248 с.
12. Assman J. Collectives Gedächtnis and kulturelle Identität. In *Kulture and Gedächtnis* / Hrsg. Von J. Assman und T. Holscher. Frankfurt: Suhrkamp, 1988. 371s.
13. Assman J., Czaplińska J. Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique*. N0.65: *Cultural History/Cultural Studies*. Spring-Summer 1995. P. 125-133.
14. Bracher K. D. *The German Dictatorship: The Origins, Structure, and Consequences of National Socialism*. Berlin: Penguin Books, 1991. 685 s.
15. *Cultural Memories: The Geographical Point of View* / E. by P. Meusburger, M. Heffernan, E. Wunder. Springer, 2011. 383 p.
16. *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook* / Ed. by A. Erll, A. Nunning. Berlin and New York: Walter de Gruyter And Co. 2007. 441 p.
17. *Cultural Memory: Essays on European Literature and History* / Ed. By E. Caldicotte and A. Fuchs. – Bern: Peter Lang, 2003. 422 p.
18. *Cultural Memory: Resistance, Faith, and Identity* / Ed by J. Rodriguez and T. Fortier. – Austin: University of Texas Press, 2007. 154 p.
19. Erll A. *Cultural Memory Studies: An Introduction*. *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. / Ed. by A. Erll, A. Nunning. Berlin and New York: Walter de Gruyter And Co. 2007. P.2-7.
20. Kozellek R. Nachwort zu: Charlotte Beradt, *Das Dritte Reich des Traums*. Frankfurt a. M., 1994. 2321 s.
21. *Mediation, Remediation, and the Dynamics of Cultural Memory* / Ed. By A. Erll, A. Rigney. Walter de Gruyter, 2009. 250 p.
22. *Memory in mind and culture* / Ed. By P. Boyer, J. Wertch. Cambridge University Press, 2009. 323 p.
23. *Memory studies*. URL: <https://journals.sagepub.com/home/mss>
24. Olick J. *Collective Memory: The Two Cultures*. *Sociological Theory*. November 1999. Vol 17. (Is.3). P. 333-348.
25. Pogačar M. A microphone in a chandelier: How a secret recording sparks mnemonic imagination and affect. *Memory Studies*. 2023. T.16 (Is.2). P.169-184.
URL: <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/17506980211073110>
26. *Reclaiming the Personal: Oral History in Post-Socialist Europe*, ed. N. Khanenko-Friesen and G. Grinchenko (University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 2015), 344 pp.
27. Stallard K. *Dancing on Bones: History and Power in China, Russia and North Korea*. New York: Oxford University Press, 2022, 304 pp
28. *The Collective Memory Reader* / Ed. by J. Lick, V. Vinitzky-Seroussi, D. Levy. Oxford University Press, 2011.528 p.
29. Weinrich H. *Gedächtniskultur – Kultur Gedächtnis*. Mercur. 1991. Vol.508. URL: <https://www.merkur-zeitschrift.de/artikel/geduechtniskultur-kulturgeduechtnis-a-mr-45-7-569/>

References:

1. Assman A. *Prostory Spohadu. Formy ta transformatsii kulturno pam'iaty*. Kyiv: Nika-Tsentr, 2012, 440 s.
2. Hrinchenko H. *Das kulturelle Gedächtnis v suchasnykh doslidzhenniakh pam'iaty / Assman A. Prostory Spohadu. Formy ta transformatsii kulturno pam'iaty*. Kyiv: Nika-Tsentr, 2012, С. 9-12.
3. Hrinchenko H.H. *Ukrainski ostarbaitery v systemi prymusovoi pratsi Tretoho Raikhu: problemy istorychnoi pam'iaty : avtoref. dys. ... d-ra ist. nauk: 07.01.06 : spets. «Istoriografii, dzherelokhnastvo ta spetsialni istorychni dystsypliny»*. K., 2011. 40 s.
4. Zhadko V.O. *Istorychna pam'iat v rozvytku dukhovnosti osobystosti (sotsialno-filosofskyi aspekt)*. K.: Nika-Print, 2006. 480 s.
5. Zhadko V.O. *Istorychna pam'iat u systemi dukhovnoho svitu osobystosti suchasnoho ukrainskoho sotsiumu (sotsialno-filosofskyi analiz): avtoref. dys. ... d-ra filos. nauk.: 09.00.03 : spets. «Istoriia filosofii»*. K., 2007. 36 s.
6. Kysliuk K.V. *Ukrainska istoriografiiia yak fenomen kulturnoi pam'iaty : avtoref. dys. ... d-ra kulturolohii: 26.00.04 : spets. «ukrainska kultura»*. Kh., 2009. 38 s.
7. Kis O. *Kolektyvna pam'iat ta istorychna travma: teoretychni refleksii na tli zhinochykh spohadiv pro Holodomor. U poshukakh vlasnoho holosu: Usna istoriia yak teoriia, metod, dzherelo*. Zb. Nauk. st. / Za red. H.H. Hrinchenko, N. Khanenko-Frizen. Kh.: PP «TORHSIN-PLIuS», 2010. S.171-191.
8. Masnenko V. *Istorychna pam'iat yak osnova formuvannia natsionalnoi svidomosti*. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2002. №5. S. 49-62.
9. Statevych Yu. *Kontsepsiia kulturnoi pam'iaty Yana ta Aleidy Assman yak osnova dlia podalshykh doslidzen, pov'iazanykh iz problematykoiu kulturnoi pam'iaty*. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka*. 2011. № 9(220).Ch.11. S. 69-74.
10. *U poshukakh vlasnoho holosu: Usna istoriia yak teoriia, metod ta dzherelo*. Zb. nauk. st. / Za red. H. Hrinchenko, N. Khanenko-Frizen. Kharkiv: PP «TORHSIN PLIuS», 2010. 248 s. Assman J. *Collectives Gedächtnis and kulturelle Identität*. In *Kulture and Gedächtnis / Hrsg. Von J. Assman und T. Holscher*. Frankfurt: Suhrkamp, 1988. 371s.
11. Assman J., Czapliska J. *Collective Memory and Cultural Identity*. *New German Critique*. N0.65: Cultural History/Cultural Studies. Spring-Summer 1995. P. 125-133.
12. Bracher K. D. *The German Dictatorship: The Origins, Structure, and Consequences of National Socialism*. Berlin: Penguin Books, 1991. 685 s.
13. *Cultural Memories: The Geographical Point of View / E. by P. Meusburger, M. Heffernan, E. Wunder*. Springer, 2011. 383 p.
14. *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook / Ed. by A. Erill, A. Nunning*. Berlin and New York:Walter de Gruyter And Co. 2007. 441 p.
15. *Cultural Memory: Essays on European Literature and History / Ed. By E. Caldicotte and A. Fuchs*. – Bern: Peter Lang, 2003. 422 p.
16. *Cultural Memory: Resistance, Faith, and Identity / Ed by J. Rodriguez and T. Fortier*. – Austin: University of Texas Press, 2007. 154 p.
17. Erill A. *Cultural Memory Studies: An Introduction*. *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. / Ed. by A. Erill, A. Nunning. Berlin and New York:Walter de Gruyter And Co. 2007. P.2-7.
18. Kozellek R. *Nachwort zu: Charlotte Beradt, Das Dritte Reich des Traums*. Frankfurt a. M., 1994. 2321 s.
19. *Mediation, Remediation, and the Dynamics of Cultural Memory / Ed. By A. Erill, A. Rigney*. Walter de Gruyter, 2009. 250 p.
20. *Memory in mind and culture / Ed. By P. Boyer, J. Wertch*. Cambridge University Press, 2009. 323 p.
21. *Memory studies*. URL: <https://journals.sagepub.com/home/mss>
22. Olick J. *Collective Memory: The Two Cultures*. *Sociological Theory*. November 1999. Vol 17. (Is.3). P. 333-348.
23. Pogačar M. *A microphone in a chandelier: How a secret recording sparks mnemonic imagination and affect*. *Memory Studies*. 2023. T.16 (Is.2). P.169-184. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/17506980211073110>
24. *Reclaiming the Personal: Oral History in Post-Socialist Europe*, ed. N. Khanenko-Friesen and G. Grinchenko (University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, 2015), 344 pp.
25. Stallard K. *Dancing on Bones: History and Power in China, Russia and North Korea*. New York: Oxford University Press, 2022, 304 pp
26. *The Collective Memory Reader / Ed. by J. Lick, V. Vinitzky-Seroussi, D. Levy*. Oxford University Press, 2011.528 p.
27. Weinrich H. *Gedächtniskultur – Kultur Gedächtnis*. Mercur. 1991. Vol.508. URL: <https://www.merkur-zeitschrift.de/artikel/geduechtniskultur-kulturgeduechtnis-a-mr-45-7-569/>